

Sovietinė ideologija ant padėklo: maistas lietuvių ir latvių literatūroje

Soviet Ideology on a Platter: Food in Lithuanian and Latvian Literature

LAURA LAURUŠAITĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

<https://ror.org/05ogfgn67>

laura@liti.lt

<https://orcid.org/0000-0002-7295-4263>

Santrauka: Straipsnyje analizuojama, kaip maisto vaizdinija šiuolaikinėje XXI a. lietuvių ir latvių literatūroje originaliai įprasmina sovietinį laikotarpį ir ideologinį jo pėdsaką. Pasiremiant imagologijos ir gastropoetikos perspektyvomis, nagrinėjami trys lietuvių ir latvių kūriniai: Laimos Vincės dienoraštis *Lenino galva ant padėklo / Amerikietės studentės dienoraštis, rašytas paskutiniiais Sovietų Sąjungos gyvavimo metais / 1988 m. rugsėjis – 1989 m. rugpjūtis* (lietuvių k., anglų k. 2008), Noros Ikstenos romanas *Motinos pienas (Mātes piens, 2015, lietuvių k. 2018)* ir Dacės Rukšānės romanas *Ruso oda (Krieva āda, 2020, pakartotinai išleistas 2025)*. Šių kūrinių analizė atskleidžia, kaip kulinariniai motyvai išryškina galios santykius: mėsos įvaizdžių panaudojimas pabrėžia įkyrų rusiško imperinio vyriškumo diktatą; pieno semantika, paprastai siejama su rūpesčiu, įgauna kartų, primestos pasaulėžiūros nulemtą skonį; degtinė atskleidžia režimo niveliuojantį spaudimą, o vynas leidžia nujausti vidinės rezistencijos blyksnius. Su maistu susijusios scenos taip pat apnuogina sovietines socialines hierarchijas, kurias formavo stoka ir neformalus priegios tinklai. Gastronominė vaizdinija yra priemonė, kuri Baltijos šalių autoriams padeda pademonstruoti sovietmečio poveikį lokalioms tapatybėms ir jų atsinaujinimo, kultūrinio atsikūrimo galimybes prisidėjus *perestroikai*.

Raktažodžiai: gastropoetika, imagologija, lietuvių literatūra, latvių literatūra, maistas, sovietmetis.

Received: 04/12/2025 **Accepted:** 24/12/2025

Copyright © 2025 Laura Laurušaitė. Published by the Institute of Lithuanian Literature and Folklore Press. This is an Open Access article distributed under the terms of Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Abstract: The article investigates how food imagery in contemporary Lithuanian and Latvian literature re-articulates the Soviet period and its ideological imprint. Drawing on imagological and gastropoetic perspectives, the study examines three works by Lithuanian and Latvian authors: Laima Vincė's non-fiction text *Lenin's Head on a Platter / An American Student's Diary from the Final Years of the Soviet Union / September 1988 – August 1989* (in Lithuanian and English 2008), Nora Ikstena's novel *Soviet Milk (Mātes piens, 2015; in English 2018)* and Dace Rukšāne's novel *Russian Skin (Krieva āda, 2020; reissued in 2025)*.

These texts demonstrate how culinary motifs illuminate power relations: meat foregrounds the intrusive dictate of Russian imperial masculinity; milk, typically associated with care, acquires a bitter taste shaped by coercive worldviews; vodka reflects the regime's levelling pressure, while wine signals fleeting moments of inner resistance. Food-related scenes also reveal Soviet social hierarchies structured by scarcity and informal access networks. Gastronomic imagery is a means that allows Baltic authors to show the impact of the Soviet era on local identities and to illuminate the possibilities of their renewal and cultural restoration with the onset of *perestroika*.

Keywords: gastropoetics, imagology, Lithuanian literature, Latvian literature, food, Soviet period.

Straipsnio sumanymą ir pavadinimą įkvėpė gana makabriška kulinarinė metafora, lietuvių rašytojos Laimos Vincės pasirinkta angliško dienoraščio pavadinimui – *Lenino galva ant padėklo*. Ši metafora savyje talpina daugiaprasmių potencialą – padėklas čia funkcionuoja kaip gastronominis patiekimo indas ir kartu yra kintančios ideologijos paviešinimo priemonė. Vincės dienoraštis rašytas paskutiniaisiais metais prieš Lietuvai atgaunant nepriklausomybę (1988 m. rugsėjis – 1989 m. rugpjūtis), tad nuo kūno atskirta Lenino galva simbolizuoja Sovietų Sąjungos baigtį. Šis pavadinimas sujungia patiekimą, ideologiją ir gastronomiją ir yra puikus atspirties taškas maisto imagerijos tyrimams. Laima Vincė – JAV lietuvių išeivė, į Lietuvą atvykusi kaip mainų programos studentė ir stebėjusi sovietinę tikrovę iš „pašalietės“ pozicijos.

Kitos analizei pasirinktos knygos – šiuolaikinių latvių autorių romanai: Noros Ikstenos *Motinos pienas (Mātes piens, 2015, lietuviškai – 2018)*, latviškai pasirodęs istorinių romanų serijoje „Mes. Latvija, XX amžius“ („Mēs. Latvija, XX gadsimts“), ir Dacės Rukšānės *Ruso oda (Krieva āda, 2020, pakartotinai išleistas 2025)*, kuris yra autorės sumanytos „Kvapų tetralogijos“ pirmoji dalis¹. Pastara-

1 Kitos šio ciklo dalys – romanai *Džikī (Džiki, 2023)*, *Lu-Lū un Eņģelis (Lu-Lū ir Angelas, 2024)*, *Sarkanais un melnais, un baltais (Raudona ir juoda, ir balta, 2025)*.

sis taip pat nukelia į vėlyvojo sovietmečio laikotarpį. Skirtingai nei Vincè, kuri sovietinę kasdienybę fiksuoja „čia ir dabar“ iš keliaujančios studentės pozicijos, Ikstena ir Rukšānė rašo retrospektyviai, jau iš posovietinės distancijos, reflektuodamos sovietinę praeitį ir jos pasekmes lokaliajam tapatumui. Šiuo požiūriu tiriamas literatūrinis korpusas sujungia dvi perspektyvas: išorinę (išėivės, stebinčios „iš šalies“) ir vidinę (vietinių autorių, bandančių įvardyti išgyventą režimą iš vidaus). Ši dviguba optika suteikia galimybę stebėti, kaip iš skirtingų patyrimo pozicijų formuojami sovietmečio vaizdiniai, kokios naratyvinės priemonės pasitelkiamos ir kaip jos panašiai (ar skirtingai) žymi režimo poveikį subjektui.

Viena vertus, kulinariniai ir gastronominiai vaizdiniai gali būti laikomi antropologiniu fonu ar kultūriniu koloritu; kita vertus, jie nuosekliai kartojasi kaip reikšmingi naratyviniai mazgai. Visuose trijuose analizuojamuose tekstuose šie vaizdiniai sistemingai panaudojami kaip būdas kalbėti apie sovietinės hegemonijos mechanizmus ir jų įtvirtinimą per kasdienybę. Maisto reprezentacijos perduoda vienokią ar kitokią žinutę, susijusią su Sovietų Sąjungos griūtimi ir (arba) mentaline jos įtaka baltų socialiniam pozicionavimui bei jų kultūriniam tapatumui. Bandysime pažvelgti, kaip svetimos imperinės galios primestas mitybos imperatyvas gniuždo Baltijos šalių autentiškumą ir kaip maisto simbolika dalyvauja įprasminant Baltijos valstybių išsilaisvinimo procesus. Kartu bus analizuojama, kaip literatūrinė maisto vaizdinija atlieka tarpininko vaidmenį tarp individualios kūno patirties ir kolektyvinės istorijos išgyvenimo – tarp to, kas „valgoma“, ir to, kas ideologiškai „nevalgoma“. Būtent šioje sandūroje iškyla probleminis klausimas: kur baigiasi maisto funkcija kaip „buitinės detalės“ ir prasideda jo, kaip ideologinės struktūros, veikimas. Taip pat svarbu klausti, kokių mastu konkretūs produktai ir jų skoniai (mėsa, pienas, alkoholis, grybai) literatūriniuose tekstuose peržengia metaforos ribas ir tampa įkūnytose patirties bei tapatybės konflikto vieta.

Literatūrinis maisto vaizdavimas leidžia sovietmečio patirtį perteikti ne tiesmukais politiniais argumentais, bet per jautrią, universalią kūniškumo retoriką, kuri suprantama bet kurioje kultūroje. Tai, kad tokia metaforinė kalbėsena yra veiksminga, liudija ir Ikstenos romano *Motinos pienas* tarptautinė sėkmė – jis išverstas daugiau nei į trisdešimt kalbų. Manytina, kad prie šio populiarumo prisidėjo ir faktas, jog režimas čia veikia kaip į kūną įrašyta ir per kūną išgyvenama patirtis, todėl yra suprantama Vakarų skaitytojams, kuriems šiaip jau sovietinė realybė yra abstrakti ir svetima. Gastropoetinė raiška yra paveiki, nes pasižymi

ypatingu jusliniu intensyvumu ir atveria sovietinę santvarką ne tik ideologiškai, bet ir fenomenologiškai. Ši kūniška perspektyva išryškėja ir kūrinių pavadinimuose, kurie artikuliuoja fizinį ideologijos įsismelkimą. Motinos pienas – tai pirmasis kūdikio maistas, perduodamas iš kūno į kūną; pavadinimas suponuoja, kad trauma ir ideologija perduodama ne (tik) per auklėjimą ar viešas deklaracijas, bet ir per biologinį intymumą, per tai, kas paprastai siejama su saugumu ir tęstinumu.

Simptomiška, kad į anglų kalbą Ikstenos romanas išverstas pavadinimu *Soviet Milk* (vertė Margita Gailitis, 2018). Tai liudija, kad semantiškai akcentas perkeliamas nuo biologinio ir emocinio vaikystės motyvo prie ideologinės kategorijos. Ši vertimo strategija keičia ir recepciją: angliškame variante specifinės latviškos realijos, estetiškai subtilesni ir kontekstiškai sudėtingesni epizodai redagavimo procese be vertėjos žinios yra sutrumpinti arba išvis praleisti², taip dar labiau sustiprinant ideologinį krūvį. Panaši logika pastebima ir pagal romaną sukurtame filme *Soviet Milk* (rež. Ināra Kolmane, 2023): ekranizacija išlaiko pagrindinę knygos idėją ir emocinę dramą, tačiau akivaizdžiai orientuojasi į tarptautinę auditoriją, kuriai svarbesnis yra perteikiamas sovietinės sistemos poveikis žmogui, o ne hermetiški latviškosios socialinės atminties niuansai. Taigi ir vertime, ir kinematografinėje adaptacijoje ideologinis matmuo tampa dominuojantis, iš dalies prigesinant kūno, kultūros ir kasdienybės mikropolitiką, kuri originaliame tekste atlieka konceptualų vaidmenį.

Rukšinės romano *Ruso oda* pavadinimu taip pat materializuojamas galios santykis: oda – tai didžiausias žmogaus organas, kontaktinė riba tarp „aš“ ir „kito“. Veikėja latvė gyvena „ruso odoje“ (lietuviškai sakytume – kailyje), vadinasi, rusiškumas jai yra tapęs epiderminiu sluoksniu, absorbuota tapatybės forma, suaugusia su kūnu. Toks įkūnytas ideologijos suvokimas atliepia šiuolaikinės kultūros teorijos įžvalgas, kad galia ir trauma yra ne tiktai istorinės atminties komponentas, bet sykiu ir somatinis palikimas, kuris veikia jautimus, emocinius mechanizmus. Šiuo požiūriu maistas literatūroje funkcionuoja ne tik kaip simbolinė sistema, bet ir kaip patirties laidas, leidžiantis atkurti sovietmečio veikimą, kuris buvo ne tik *linguistinis* ar *institucinis*, bet veikė ir (*psicho*)*somatiškai*,

2 Apie tai konferencijoje „Small Literatures in the Big World: Worldwide Reception of Latvian and Lithuanian Literature in Translation“ pranešimą „Ideological and Marketing Interference in Latvian Translations: Past and Present“ skaitė latvių kalbininkas Andrejs Veisbergs (Greifsvaldas, 2025 m. birželio 17 d.)

programavo kūną. Romaną recenzavusi latvių kritikė Bārbala Simsonė pabrėžia Rukšānės gebėjimą konstruoti daugiasluoksnius pavadinimus ir sako, kad šio romano antraštė iš pasąmonės iškelia

[...] dar daugybę vaizdinių, kurie paradoksaliai pirmiausia yra idiomatinės kilmės – nuo posakio „užtraukti odą ant akių [stengtis iš kito gauti maksimalios naudos, pelno, išnaudoti – LL] iki latviškai neišverčiamos rusiškos frazės „продажная шкура“ – „parsiдавėlis“. Kartu oda yra kažkas maksimaliai artimo, intymaus iki tokio laipsnio, kad net baugu; atidengti odą reiškia apsinuoginti ne tik fiziškai, bet dažnai ir dvasiškai (Simsone 2020).

Teorinėje literatūroje pabrėžiama, kad maisto įvaizdžiai gali veikti ir kaip socialinių vertybių ir ideologijų kondensatai (Counihan 1998: 7–8). Imagologiniu žvilgsniu šiuos įvaizdžius galima išvysti ne tik kaip kultūrinį turinį, bet ir kaip nacionalinių identitetų projekcijas: per tai, kas, kaip, kada ir ką gamina, valgo ir ką atsisako valgyti, įtvirtinama skirtis tarp „mūsų“ ir „jų“. Gastropoetika pasitarnauja sučiuopiant įkūnytą ideologijos aspektą ir atpažįstant, kaip galia įrašoma į kūnus, kaip ji reiškiasi per skonius ir valgymo/gėrimo scenas. Taigi maisto vartojimas traktuotinas ne vien kaip biologinis, bet ir kaip ideologinis aktas. Todėl skrandžio atmetimo reakcijas ar *atsisakymą valgyti* literatūriniuose tekstuose galima interpretuoti kaip pasipriešinimo formą, nepritarimą sistemai. Imagologija, be kita ko, padeda suprasti, kaip maisto vaizdavimas ir su maistu susijusi metaforika veikia kaip nacionalumo žymenų kūrimo(si) terpė. Sujungus abi prieigas, atsiveria galimybė nuosekliai perskaityti literatūrinius sovietmečio maisto vaizdinius kaip politinės galios ženklus. Lyginamoji prieiga, pagrečiui analizuojant lietuvių ir latvių kūrinius, išryškina analogišką maisto panaudojimą tekstuose, įprasmindama sovietinės realybės patyrimus ir Baltijos regionui bendrą kolonijinės valdysenos ir dominavimo logiką.

Ligšioliniai gastropoetikos tyrimai Baltijos šalyse

Svarbiausia Baltijos šalių gastropoetikos tyrimų bazė šiuo metu yra kolektyvinė monografija „Maisto reprezentacijos kultūroje“ (*Ēdiena reprezentācijas kultūrā*, 2022), parengta kaip Latvijos universitete vykdyto tarptautinio projekto

„Nacionalinis identitetas: gastropoetinis aspekts“ („Nacionālā identitāte: gastropoētiskais aspekts“) rezultatas. Projektē susibūrē solidi tarpdisciplināri tyrējumu grupē, analizavusi maisto ir kultūras sašajas įvairiomis metodologijomis bei skirtingų epochų kontekstuose. Žvelgiant tokiu panoraminiu žvilgsniu pavyko išryškinti, jog maisto simbolika įvaizdina socialines struktūras, galios santykius ir ideologinę kontrolę. Monografijos įvade pabrėžiama, kad „maisto reprezentacijos pagilina suvokimą apie visuomenės struktūrą, įvairius socialumo aspektus ir politinės bei ekonominės galios įtaką visuomenei“ (Kalniņa 2023: 6). Ši įžvalga svarbi sovietinės maitinimo sistemos ir ideologinio kūno disciplinavimo analizei, kuri bus atliekama šiame straipsnyje. Reikšminga ir imagologinė aptariamojo veikalo trajektorija. Straipsnių autoriai pademonstravo, kad tiriant XX–XXI a. literatūrą gastropoetika vis labiau įgauna imagologinį pobūdį, nes maistas tampa nacionalinių ir imperinių kodų sankirtos vieta, ypač okupacijų laikotarpiais. Šis aspektas ypač išryškėja latvių mokslininkės Madaros Stādės tyrime apie latvių gastroidentitetą, kuriame ji parodo, kad latvių romanų serijoje „Mēs, Latvija, XX amžius“ sovietmetis išskyla kaip gastronominio hibridiškumo ir identiteto išskydimo laikotarpis, kai tautinės virtuvės prikišamos standartizuotų patiekalų (Kijevo kotletas, befstrogenas, šašlykas) ir vietinės tradicijos paslepamos už „sovietinio gastronominio multikultūralizmo“ fasado (Stāde 2023: 271). Be to, jos straipsnyje pabrėžiama, kad „gastronominiai elementai apie herojų gali pasakyti ne ką mažiau, nei jo apranga ar elgesys“ (Stāde 2023: 268), jie gali atskleisti veikėjų socialinę padėtį ir vertybinius konfliktus.

Ne mažiau svarbūs ir ankstesni latvių mokslininkų darbai, kurie suteikė teorinį pagrindą gastropoetiniams tyrimams Baltijos šalyse. Latvių etnologė ir literatūrologė Janīna Kursītē maisto terminų sąvade *Virtuvės žodynas (Virtuves vārdene, 2012)* interpretuoja maistą kaip folklorinį ir kultūrinį kodą ir tradicijos pernešėją. Mūsų straipsnio kontekste svarbi jos įžvalga, kad tradiciniai patiekalai veikia kaip kolektyvinės savivokos saugyklos, kurių reikšmės kinta keičiantis aplinkybėms, įtakoms ir madoms (Kursītē 2012: 3–59). Latvių kalbininkė Brigita Bušmanē žodyne *Pieno žodžiai (Piena vārdi, 2007)* parodo, kokia daugiausia latvių kultūroje yra pieno semantika. Abu šie tyrimai sudaro galimybę suvokti literatūrinę pieno ir kitų produktų simboliką kaip tapatybės tęstinumo, o sovietmečiu – ir jos praradimo ženklą.

Straipsnių rinkinys *Žemėlapiuojant skonį: literatūra, gastronomija, tapatybė (Mapping taste: Literature, gastronomy, identity, 2023)* užima svarbią vietą

Baltijos šalių gastropoetikos žvalgybose ir yra tiesioginis straipsnio tyrimo kontekstinis pagrindas. Leidinyje skonis apibrėžiamas kaip prasminis kodas, jungiantis literatūrologiją su kultūros studijomis, todėl rinkinio autoriai per maisto reprezentacijas kalba ir apie tapatybę bei galią. Čia publikuojami tekstai pagrindžia, kad maistas literatūroje dažniausiai funkcionuoja kaip ideologinių bei socialinių struktūrų veidrodis. Dabartinis tyrimas tęsia rinkinyje pradėtą kryptį: dėmesys sutelkiamas į tai, kaip lietuvių ir latvių literatūrose per maistą veikia būtent sovietinė ideologija. Šio straipsnio autorė yra rašiusi apie badą lietuvių ir latvių trauminiuose naratyvuose (Laurušaitė 2022), kur nagrinėjo maisto stygių karo, okupacijų, trėmimų laikotarpiu ir perstumdomas ribas tarp to, kas „valgoma“ ir kas „nevalgoma“. Fokusas į bado patirtį, paremtas santykiu tarp kūno ir galios, atveria kelią ir šiame straipsnyje vystomai argumentacijai.

Reikšmingą teorinį ir empirinį pagrindą tyrimams apie maisto istoriją ir ideologizaciją (taip pat ir sovietiniu laikotarpiu) suteikia Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto profesoriaus, gastronominės kultūros istoriko Rimvydo Laužiko darbai. Daugiausia jis analizuoja Lietuvos gastronominės kultūros raidą gilindamasis į tradicinę, istorinę Lietuvos virtuvę (Laužikas 2014; Laužikas 2018; Laužikas ir Laužikienė 2018; Laužikas ir Astrauskas 2018; Laužikas ir Laužikienė 2024; Laužikas 2025), bet esama nemažai ir šiuolaikybei skirtų tyrimų, kurie išryškina, kaip sovietinė sistema siaurino ir standartizavo lietuviškų patiekalų sampratą, kaip šis modelis persikelia į šiuolaikines diskusijas ir kaip gastronominė kultūra veikia nacionalinio identiteto konstravimą (Laužikas 2017; Laužikas 2021; Laužikas 2022). Pastaraisiais metais jis taip pat tiria, kaip maistas atspindi tautinį identitetą, pvz., analizuodamas šaltibarščių įvaizdį feisbuko socialiniame tinkle (Laužikas 2023).

Taigi galima teigti, kad gastronomijos ir gastropoetikos tyrimai Baltijos šalyse jau yra įtvirtinę pozicijas ir suformavę apimlų teorinį lauką, kuriame maistas suvokiamas ir tiriamas ne tik kaip kultūros semantikos dėmuo, bet ir ideologiškai. Ypač ryškiai tai atskleidė ligšioliniai tyrimai apie sovietmečio gastronominės patirties refleksijas kultūroje ir literatūroje. Šis straipsnis yra prieš tai buvusių tyrimų tąsa, siūlanti naujų išvalgų apie tai, kaip maistas sovietmečiu kūrė įkūnytą galios santykį, o ideologinė matrica veikė disciplinuodama skonių. Tyrimu angažuojamasi parodyti, kad maistas literatūroje yra iškalbingas, nes per jį manifestuojami kontrolės, nuolankumo ir/ar pasipriešinimo modeliai, o kūnas pasireiškia kaip ideologinės patirties archyvas.

Mėsa ir degtinė kaip rusiškos galios naratyvai

Mėsa ypač dažnai į literatūros tekstus įrašoma kaip galios ir vyriškumo reprezentacija. Carol J. Adams visą feministinę studiją *Seksualinė mėsos politika* (*The Sexual Politics of Meat*, 1990) paskiria maisto ir lytiškumo sąveikoms ryškinti. Mokslininkė pagrindžia, kad vakarietiškoje kultūroje mėsos vartojimas neatskiriamas nuo „normatyvinio“ vyriškumo ir susijęs su jo dominante. Mėsa suvokiama kaip vyro privilegija, o mėsos kultūra palaiko patriarchalinę tvarką ir normalizuoja smurto santykį ir su gyvūnais, ir su moterimis (Adams 1990). Mūsų tyrimo idėją itin tiesiogiai atliepia ir Adams teiginys, kad „[V]yriškos galios ir dominavimo idėja perteikiama per mėsos valgymą – ir simboliškai, ir fiziškai“ (Adams 1990: 189).

Diskusiją apie mėsos vaidmenį prie šiam straipsniui pasirinktos imagologinės prieigos priartina imagologas Menno Spieringas, rašęs apie britų dar nuo XVI a. pamėgtą bifšteksą. Jis vadino Angliją „kraujuojančio patiekalo šalimi“ ir siejo šį patiekalą su vyriškumu, kovos drąsa ir britų imperine galia (Spiering 2006: 32). Šios įžvalgos suteikia teorinį pagrindą mėsos vaizdinį traktuoti kaip galios išraišką, mūsų aptariamam atveju – sovietinio dominavimo naratyvo dalį. Literatūros imagologija čia pasitarnauja kaip metodas, susijęs su šalies įvaizdžio studijomis, nes baltų autorių romanuose Rusija vienareikšmiškai traktuojama kaip plėšri, „kruvina“ ir kitus „valganti“ valstybė.

Platus rusiškumo asociacijų spektras Rukšinės romane *Ruso oda* apima ne tik skonio, bet ir kvapo reikšmes ir simboliką, nes ruso meilužio odos kvapas yra gretinamas su kvapu, kurį pagrindinei veikėjai latvei kelia Chanel kvapai *Cuir de Russie*, vaizduotėje išskylantys kaip pakvėpintoje jos kaklo duobutėje materializavęsis didysis Rusijos kunigaikštis Romanovas ant žirgo. Ši romano pradžios scena iš karto rusiškumui suteikia intervencijos, kovingumo ir užkariavimo poziciją, o pagrindinei veikėjai latvei Emilijai rusiškumas tampa viso gyvenimo apsėdimu ir fetišu. Vis dėlto greta šios juslinės ir erotizuotos dominavimo dimensijos romane egzistuoja ir kitokia ideologinių nuostatų raiška. Mirus Staliniui, „visos mokytojos valgykloje būreliu smulkino svogūną ir trynė akis. Dabar vaikšto raudonais vokais ir aimanuoja: ‚Tėvelis mirė! Tėvelis mirė!‘“ (Rukšinė 2020: 16–17). Ši scena atskleidžia, kad gastronomija kartais pasitarnauja ir kaip socialinė mimikrija, leidžianti simuliuoti emocijas ir išgyventi konformizmo situacijas.

Čia svarbu pabrėžti du dalykus – Emilija pagal profesiją yra kulinarė, dirbanti Liepojos oro uosto bufete, o jos meilužis Vitalijus – rusų funkcionierius, komunistas, tipiškas valdžios atstovas, kuris pagal partijos liniją išvažiuoja į Maskvą. Sovietinėje vaizduotėje mėsa ženklina militarizuotą, prievartinį vyriškumo modelį, kuris labai aiškiai vyrauja ir Rukšinės romane. Simboliška, kad apie savo mylimąjį rusą Emilija galvoja kimšdama dešras. Kita jos simpatija Sergėjus iš Uralo pasižymi talentu gerai marinuoti šašlyką, t. y. *mésą*, suvertą ant vieno virbo kaip sovietinės respublikos: „Mes, taukams per smakrą varvant, valgom tobulai iškeptą mėsą, užsikandam svogūnų žiedais su laiškais ir duona, viską nuskalaujam skaidriu šnapsu“ (Rukšinė 2020: 191). Latvijos visuomenė, „nukraujavusi“ nuo rusų okupantų invazijos ir agresijos, rusiškumą suvokia kaip stigmą, todėl pasmerkia ir atstumia moterį, pasirinkusią į porą rusų tautybės asmenis ir nuo vieno iš jų net susilaukusią vaikų.

Antras raktinis produktas, tradiciškai siejamas su rusų identitetu ir tapęs jų nacionalinės mitologijos dalimi, yra degtinė, laikytina rusiškumo ideologema. Degtinė nebuvo tiesiog alkoholis, tai buvo valdžios valiuta, socialinis „tepalas“, leidęs apeiti oficialią galios hierarchiją, šantažo ir lojalumo instrumentas. Sovietinėje kultūroje degtinė ne tiek stiprino atsparumą, kiek sukeldavo pseudoatsparumo įspūdį – padėdavo išgyventi režimo slėgį ne stiprinant vidinę laikyseną, o ją nuslopinant. Degtinę geria visi Rukšinės romano veikėjai Latvijos rusai, įskaitant ir moteris. Ši kulinarinį (skaityk: mentalinį) įprotį yra perėmę ir romane vaizduojami latviai. Latvių geriamos degtinės pagrindinė funkcija – išdeginti vis dar gyvą nepriklausomybės laikų atmintį arba panaikinti kognityvinį disonansą, kuris veikėjus ištinka suvokus atotrūkį tarp to, kaip jie norėtų gyventi, ir to, kaip gyvena iš tikrųjų. Degtinės vartojimas interpretuotinas kaip psichofizinė praktika, nes jis nuslopiną atmintį, atbukina jausmus, sustabdo refleksiją, leidžia iškęsti socialinį paradoksą, kurio nesisnori matyti blaviu protu. Vincės pastebėjimu, „tipinis liūdnas veidas ir nuolatinė depresija, sušvelninama tik alkoholio“, yra lietuviška norma (Vincė 2008: 123). Ikstenos laboratorijos darbuotojos rusės Leningrado medicinos institute kasdien geria skiestą spiritą, o motina degtinė užgeria tabletes, kai nori nusižudyti. Galima sakyti, kad degtinė analizuojamame literatūriniame korpuse yra net ne gastronomicinė metafora, o gyvenimo būdo diagnozė. Degtinė iškyla kaip agresyvus okupantų gėrimas, sovietinio režimo reprezentantas, o laisvamanių disidentų latvių būrelis, Rukšinės romane susirinkęs į naktinius Aleksandro Solženycino *Gulago archipelago* skaitymus,

siurbčioja rūgštų vyną. Raudonas vynas sietinas su bohemišku, estetiškesniu ir kultūringesniu gėrimo būdu. Vynas romane suponuoja alternatyvią europietišką tapatybę, su kuria naktiniai Solženycino skaitytojai slapta saistosi. Galima teigti, kad taip pasireiškia *kultūrinis nepaklusnumas per skonį*. Vyną reikia ragauti, jo gėrimo situacija reikalauja refleksijos, sulėtėjimo. Tai priešingybė degtinę vartojančiųjų instinktui „užsipilti smegenis“. Šiuo atveju vyno rūgštumas kaip skonis susijęs su alternatyvia pagrindine tapatybe, sudėtinga ir nepatogia Latvijos (taip pat ir kitų valstybių, nukentėjusių nuo sovietizmo) istorija.

Pienas kaip atimto nacionalumo naratyvas

Kitoje galios spektro pusėje – pieno vaizdinys, kurio interpretacijoms taip pat randame teorinių atramų straipsnių rinkinyje *Maistas ir lytis: tapatybė ir galia*. Knygoje pabrėžiama, kad moterų santykis su maistu yra istoriškai susijęs su rūpesčiu, tęstinumu ir bendruomenės palaikymu (Counihan 1998: 6–7). Tai leidžia sieti pieną su moteriška kultūrine atmintimi, jos perdavimu ir patyrinėti, kaip moteriškumas ir tautinė savastis artikuluojami per literatūrinės pieno ir pieniškumo variacijas.

Mėsos saistymas su agresyvia, ekspansyvia galia, o pieno – su moteriškumu bei rūpesčio semantika nėra vien modernios kultūrinės vaizduotės konstruktas. Ši opozicija turi gilią šaknis Europos humoralinės medicinos tradicijoje. Humoralizmo požiūriu raudona mėsa buvo laikoma tulžinga (cholerine) substancija, siejama su agresija ir aktyvumu, o pienas – balta, pasyvesnė substancija, kultūriškai priskiriama moteriškajam pradui. Šios dietinės nuostatos atsispindėjo ne tik medicininiuose traktatuose, bet ir socialinėje praktikoje, įskaitant jėzuitų valgiaraštį ir aristokratinę mitybą (Laužikas 2020). Pvz., XVIII a. Radvilų meniu yra fiksuota, kad kunigaikštis Radvila valgydavo daugiau raudonos mėsos už kunigaikštienę.

Ievos E. Kalniūnės straipsnis apie Imanto Ziedoņio *Poemą apie pieną (Poema par pienu, 1977)* atskleidžia, kad pienas jo poezijoje yra tapęs metaforine pasaulėžiūros ir latviškumo laikysenos forma (Kalniņa 2022). Pienui baltų kultūrose ir folklore dažniausiai yra priskiriamos teigiamos reikšmės, jis sukelia palankias kultūrinės asociacijas, pvz.: posakiai „pieno upės kisieliaus krantais“, „vanduo šiltas kaip pienas“, pienas įsivaizduojamas kaip pirmasis naujagimio

valgis, pienas figūruoja Paukščių tako žvaigždyno pavadinime (angl. *Milky Way*, latv. *piena ceļš*) ir pan. Svarbi Kursītės įžvalga, kad latvių mitologijoje pieno ir kraujo konotacijos irgi patvirtina nusistovėjusią tradiciją: „[v]anduo simbolizuoja neutralią būseną, pienas – gyvybę palaikančią, o kraujas šiuo atveju yra grėsmės gyvybei ženklas“ (Kursiute 2012: 30). Tą pačią simboliką galime išskaityti ir pasakos „Eglė Žalčių karalienė“ siužete, vėliau ji pereina ir į literatūrinius pasakojimus.

Vis dėlto Ikstenos romano *Motinos pienas* tekste yra aktyvuojama pienui nebūdinga neigiama skonio savybė – kartumas, taip perkeliant pieną iš kulinarinės į ideologinę sferą ir kuriant kontrastą tarp saldaus ir kartaus, kitaip tariant, tarp nepriklausomos tarpukario Latvijos idealybės ir sovietinės realybės. Ikstena šiuo įvaizdžiu tiesiogiai perteikia sovietmetį kaip negatyvią patirtį ir kaip svetimą, „užterštą“ identitetą. Motina atsisako maitinti krūtimi ką tik gimusią dukterį, nes nenori jai perduoti savo išgyventos traumos. Šiuo atveju kartumas (kaip ir rūgštumas) yra veikiau ne skonio pojūtis, o metafora, nusakanti nepageidaujama svetimos galios paveldą. Dukra gyvena su karčiu ramunėlių arbatos, kuria vietoje motinos pieno pirmosiomis dienomis ją girdė močiutė, skoniu burnoje.

Taip pat ir Rukšinės romane pirmasis vaikas, *mergaitė*, kurios latvis tėvas per karą dinga be žinios, springdama siurbia motinos pieną, atmiešą krauju (Rukšinė 2020: 15). Tuo tarpu ruso Vitalijaus vaikas, *sūnus* (sic!), „energingai žinda“ ir „pagal visus nurodymus priauga svorio“ (Rukšinė 2020: 104). Rusiškumas atsiskleidžia kaip lengvai ir natūraliai įsisavinama substancija.

Akivaizdu, kad per pieno simboliką romanuose gvildenami ideologiniai klausimai ir pasirinkimai. Ikstenos romano *mergaitė* nekenčia privalomos stiklinės pieno mokyklos valgykloje: pieno skonis čia išreiškia atstumiantį, vimdantį, bet neišvengiamą režimo kvapą ir skonį. Romano epizodas, kai *mergaitė* žiaugčiodama nuryja pieną, stengdamasi jo neįkvėpti, yra konceptualiai svarbus dviem požiūriais. Visų pirma, kvapas veikia kaip vienas svarbiausių atminties kanalų, todėl jo sąmoningas eliminavimas reiškia, kad tikslingai apribojamas juslinis kontaktas. Antra, toks pieno vartojimo būdas „užsiverčiant“ primena degtinės gėrimo praktiką, o turint omenyje, kad degtinė siejama su kartumu (sovietmečiu egzistavo net degtinės rūšis „Karčioji“), galima sakyti, kad sąmoningai apverčiama pieno ir degtinės semantika. Autorė pabrėžia, kad tik užspaudus nosį ir geriant dideliais gurkšniais galima toleruoti „smirdančią“ sovietinę santvarką.

Valgoma ar nuodinga? Grybai kaip ideologinis maisto vaizdinių lygmuo

Aptarus mėsą kaip agresyvios galios, o pieną kaip trauminės tapatybės išraišką, verta pereiti prie Iksteno romane konceptualiai plėtojamo grybų motyvo, kuris yra logiška šių vaizdinių tąša. *Motinos piene* reikšminga motinos ir dukros grybavimo scena. Pasakojimas prasideda idilišku rytmečio paveikslu, sklidiniu kvapų ir pilnatvės. Tačiau šio sensorinio grožio fone atsiranda prasminė įtampa, kai motina prisirenka neaiškių grybų ir kėsina juos suvalgyti. Motinos pasakymas „[Y]ra tik dvi galimybės – arba tai mirties, arba gyvybės grybai“ (Ikstena 2018: 103) aiškiai nurodo nuolatinį egzistencinį neapibrėžtumą, būdingą sovietmečio žmogui, kai pasirinkimus formuodavo ne tikras žinojimas, bet ribota informacija ir improvizacinės išgyvenimo strategijos. Per grybus kūrinyje atskleistas sovietinis „tikrovės lakavimas“, kurį sovietinė tvarka diegė į realybę. Žmonės nuolat buvo priversti „valgyti“ tai, kas jiems patiekama, – ideologiškai apdorotą informaciją ir tendencingai pateiktą socialinę tikrovę. Įvesdama grybus į gyvybės ir mirties pasirinkimų lauką Ikstena įmetaforina šią neatitiktį ir parodo, kaip priimami skoniai ištrina ribą tarp maisto ir nuodų, tarp išlikimo ir su(si)naikinimo.

Tokia dichotomija atliepia teoretikų pastebėjimus, kad maistas visuomenėse niekada nebūna suvokiamas neutraliai, jis skirstomas į tai, kas tinkama maistui ir kas ne, kas valgoma ir nevalgoma, priimtina ir pavojinga (Stano 2014: 28–30). Sovietmečiu ši skirtis niveliuojasi, nes režimo primesti pasirinkimai yra panašūs į tuos dviprasmiškus grybus – išoriškai normatyvūs, bet potencialiai mirtini.

Motina, prisipažįstanti „nežinau“, kai dukra klausia, kokie tai grybai, įkūnija sovietmečio išugdytą nuolatinę nežinią, kai net paprasčiausias kasdienybės veiksmas tampa rizika. Vis dėlto čia ypač svarbu atkreipti dėmesį į motinos laikyseną – ji rami, apatiška, beveik abejinga šiai rizikai. Ji „rūpestingai nuvalo“ neaiškius grybus, juos „sueda į atskirą krūvelę“. Dukros reakcija – noras „tuos prakeiktus spalvotus grybus apsišaukėlius išmesti į komposto krūvą arba užkasti sode“ (Ikstena 2018: 104) – reprezentuoja lūžį, kai jaunoji karta jau intuityviai atmeta tai, ką vyresnioji, pripratusi prie ideologinio slėgio, priima kaip gyvenimo neišvengiamybę.

Ypač svarbi scenos kulminacija, kai ryte motina pareiškia, kad vis dėlto tai buvo „gyvybės grybai“ (Ikstena 2018: 104). Ši frazė nusako paradigmnię sovietmečio patirtį: išgyvenama ne dėl saugių aplinkybių, o nepaisant jų,

atsitiktinai. Motina savo kūnu išbando pasaulį, kurio saugumo kriterijai yra nepažinūs. Galima sakyti, kad tai net ne drąsa, o išmokta būtinybė. Kaip pažymima minėto straipsnių rinkinio *Maistas ir lytis* įvade, maistas yra galia „pačia pagrindine, neišvengiama forma“ (Counihan 1998: 2). Panašiai ir šis grybų epizodas parodo, kaip galios santykis įrašomas į kūną. Kūnas yra paskutinė patikima instancija ten, kur nepasiekia žinojimas. Motina tampa gyvu filtru, sugeriančiu pavojų. Tai kuria moterišką žinojimo epistemologiją, kai tiesa išaiškėja ne per institucinius kanalus, o per gyvą kūnišką patirtį. Valgymas traktuojamas kaip tiesos verifikavimo aktas.

Išgyvenusi motina grįžta prie įprasto kasdienybės gesto – kitą rytą įneša į kambarį didįjį puodelį kavos. Tai simbolinis sugrįžimas nuo galimos mirties ribos į gyvenimą, tačiau išlieka patirties žymė, neištrinamas įrašas kūne ir atmintyje. Tai koreliuoja ir su scena, kai motina atsisako maitinti kūdikį savo pienu, kad nepaskleistų traumos dukters kūne. Grybų tema išplečia jau anksčiau apžvelgtą pieno „kartumo“ temą: panašiai kaip motinos pienas įgyja ideologiškai užnuodytą skonį, taip ir grybai čia yra kartaus pasirinkimo figūra – ne dėl skonio, bet dėl grėsmės, kurią jie slepia. Romane tiesiogiai neįvardyta, kokie tai grybai, bet verta prisiminti, kad viena iš grybų rūšių – piengrybiai – iš tiesų yra kartūs dėl išskiriamų pieniškų sulčių. Kartumas šiuo atveju irgi žymi prievartos ir primesto ideologinio krūvio paliktą poskonį.

Socialinis maisto potencialas

Toliau plėtojant jau šiek tiek praskleistą viešojo maitinimo (*обуенум*) temą, galima sakyti, kad jis simboliškai išreiškia ne tik visų sovietinių žmonių lygybę, bet ir visų Sovietų Sąjungos tautų maitinimą iš vienos centralizuotos „virtuvės“. Kaip teigia Laužikas, po Antrojo pasaulinio karo etnolingvistinis lietuviškumas buvo perdirbtas pagal sovietinės ideologijos principus: sukurtas „pseudonacionalinis“ gastrominis modelis, kuriame lietuvišką virtuvę atstojo skurdžios valstietiškos, daugiausia bulvinės, virtuvės standartas (Laužikas 2022: 27–28). Tai atskleidžia sovietinio laikotarpio palikimą, kuriame maistas buvo ne tik materialios, bet ir simbolinės priklausomybės nuo diktato forma. Ikstenos dukra palygina savo motiną su amžinai nutilusiu bažnyčios varpu, iš kurio ištrauktas liežuvis – laisvos saviraiškos, taip pat ir juslių organas, kuris sudaro galimybę

mums mėgautis maisto ir gėrimų skoniu. Šis palyginimas leidžia teigti, kad motina yra praradusi ne tik saviraiškos ir kalbos laisvę, kartu ji netenka ir skonio receptorių, nebejaučia gyvenimo skonio, nes tarybinė „identiteto valgiaraščio“ pasiūla jos netenkina.

Visuose sovietmetį vaizduojančiuose kūriniuose pasikartoja stokos, tuščių lentynų ir ilgų eilių leitmotyvas, kurį nuolat papildo prekybos iš po prekystalio istorijos, irgi patvirtinančios galios schemą (Vincė 2008: 60–61; Rukšane 2020: 48; Ikstena 2018: 77). Norint gauti platesnį maisto produktų repertuarą, nei siūloma parduotuvėse, reikia arba būti rusiškos ideologijos adeptu, arba turėti pažinčių ir ryšių, vadinamąjį *blatą*. Įtakingas rusas Rukšanės Emilijai užtikrina sotų gyvenimą, suorganizuoja deficitinių maisto produktų. Vis dėlto svarbu atkreipti dėmesį, kad, bendraujant su rusais, visada išlieka jų atstovaujamas ir deklaruojamas socialinis pranašumas, kuris latvius pastato į pavaldžiojo poziciją. Rusas vyras draudžia sesers vaikams valgyti prie bendro stalo (Rukšane 2020: 34); rusas meilužis parodo latvei jos socialinę priklausomybę klausdamas, ar ji žinanti, kas yra ikrai (Rukšane 2020: 57), kurie slaviškoje tradicijoje reprezentuoja ne tik rusišką, bet ir elito virtuvę. Latvė kulinarė dalyvauja sovietinių funkcionierių pokylyje ne kaip lygiavertė ruso partnerė, o kaip tarnaitė, proletariato atstovė, kuri susitaiko su savo, kaip žemesniosios, statusu ir lemtimi: „[s]varbiausia, kad nereikia po mėšlą knistis. Rankos švarios, baltos, kvepia vanile ir geru sviestu, kvepia šiluma ir saugumu“ (Rukšane 2020: 29). Matome, kad režimas gali užsimaskuoti ir vanilės bei sviesto kvapais. Kitaip moteris negalėtų įgyvendinti savo, kaip talentingos kulinarės, pašaukimo, nes chroniškai trūksta maisto produktų. Tokioje situacijoje netgi būsimas kūdikis įvardijamas gastro-socio įvaizdžiu kaip „dar viena burna šeimoje“ (Rukšane 2020: 35). Čia galima prisiminti Adams mintį, kad maistas struktūroja socialinius santykius ir reprodukuoja juos lyties ir galios lygmenyse: tai, kas valgoma, ir tai, kaip valgo ma, nusako hierarchijos ir kontrolės mechanizmus. Vitalijus, kaip „mėsos žmogus“, čia reprezentuoja ne biologinę, o socialinę viršenybę – jis įkūnija sovietinės sistemos primestą modelį, kuriame prioritetas suteikiamas vyrui, o Emilijos vaidmuo šioje dinamikoje išryškėja kaip maitinančios ir patarnaujančios. Taigi maisto ir lyties sąveika tampa struktūriniu santykių modeliu, ne tik metafora.

Visiškai kitokį ideologinio pasirinkimo variantą stebime Iksteno romane, kurio pagrindinė veikėja nedaro kompromisų ir paaukvoja ginekologės karjerą likdama ištikima savo principams. Jos neišsipildymą liudija tušti kavos puodeliai,

prakąsti obuoliai ir grauztukai, kurių nuolat kriziniais momentais primėtyta kambaryje. Tai galima perskaityti kaip sovietmečio gniuždomo žmogaus vidinę tuštumą ir savasties bei identiteto iškandžiojimus. Ji nuolat geria raudonąjį vyną, kuris ir spalviškai, ir ideologiškai reprezentuoja du laisvės lygmenis: moters asmeninę ir Latvijos, kaip valstybės, laisvę. Vynas geriamas per pirmąjį pasimatymą, vynas iškyla laisvės vizijoje Vudstoko festivalyje, porą butelių vyno ji nusiperka atšvęsti Brežnevo laidotuvėms, vynas geriamas sovietmečiu lapkričio 18 d. – Latvijos nepriklausomybės paskelbimo dieną – dėliojant iš chrizantemų žiedelių nepriklausomos Latvijos vėliavos ruoželius: raudona-balta-raudona.

Nepaisant patogaus kolaboravimo ir meilės rusams, visą Rukšinės romaną irgi lydi nenumalšinamo neišsipildymo, pripažinimo badas, kurio nenuslopina nei maistas, nei deficitiniai produktai, nes tai tėra saviapgaulė savigarbos kaina. Pati moteris supranta, kad mylimajam rusui ji yra „ne daugiau kaip cukrinis gaidelis – saldus ir malonus, bet galiausiai lieka tik pagaliukas, kuris įmetamas į šiukšliadėžę arba nusviedžiamas ant gatvės“ (Rukšinė 2020: 114). Ruso meilūžio požiūris į savo moterį atspindi ir rusų požiūrį į Latviją kaip valstybę – nučiulptą, išniekintą ir numestą sutrypti.

Kalbant apie socialinius įvaizdžius, ženkliškas yra Vincės dienoraščių pastebėjimas, kad Amerikoje gerai maitinasi net šunys ir katės, kuriems yra atskiras maisto skyrius prekybos centruose (Vincė 2008: 22). Socialinėje gradacijoje net amerikiečių naminiai gyvūnėliai yra labiau privilegijuoti už aneksuotos Lietuvos ar Latvijos gyventojus. Taip pat ir į lietuvišką maistą amerikietė žvelgia įtariai: jai sergančiai į ligoninę atneštus mėsos kukulius, blynus, marinuotus agurkus, raugintus kopūstus, „stiklainius su medumi, džemu, uogiene, konservuotais vaisiais, kompotu“ (Vincė 2008: 103) ji tiesiog išmeta ir išplauna tarą, pašalindama visą turinį kaip nevalgomą. Šis gestas liudija ne tik dviejų kulinariųjų pasaulėvaizdžių skirtį, bet ir tam tikrą kultūrinę konfrontaciją. Sovietinės erdvės maistas reprezentuoja išlikimo strategiją, skurdaus ūkio racionalumą. Vincė šio maisto nevalgo ne dėl skonio, o dėl nepasitikėjimo – lyg atmesdama visą sistemą, iš kurios jis kyla. Taigi skirtingas elgesys su maistu tampa materialiu ideologinės skirtybės rodikliu: sovietinėje kultūroje maistas yra deficitas, o amerikietiškas žvilgsnis į jį yra iš pertekliaus perspektyvos. Vincės judesys atskleidžia ne tik asmeninį pasirinkimą, bet ir kultūrinių hierarchijų modelį: ji atvykusi iš „maisto laisvės“ pasaulio, kuriame vartotojas renkasi, o vietiniai gyvena pasaulyje, kuriame sistema disciplinuoja vartotoją.

Vincės dienoraštyje kramtomoji guma funkcionuoja kaip laisvos, nesuvaržytos Vakarų šalies gastronominis ekvivalentas. Daugeliui sovietinės šalies piliečių kramtomoji guma asocijuojasi su gerovės ir gausybės šalimi Amerika, su neribotu maisto (skaityk: galimybių) pasirinkimu. Turbūt neatsitiktinai Vincės iš Amerikos į Lietuvą nepriklausomybės priešaušryje parvežta vakarietiška kramtoma guma yra įvilкта į Lietuvos vėliavos spalvas: „Puolu raustis po krepšius, pagaliau surandu pakelį vaisinės gumos juostelių, suvyniotų į geltonai, žaliai ir raudonai nuspalvintą popierių“ (Vincė 2008: 42). Nacionalinės vėliavos spalvų asociacija pranašauja svarbius politinius pokyčius – artėjančią šalies nepriklausomybę, kai politinę galią pamažu keičia kolektyvinė valia. Tokiu būdu maistas ir spalvinė simbolika čia veikia ne tik kaip pasakojimo dekoracijos, bet kaip istorinės savivokos ir politinės vaizduotės katalizatoriai. Vis dėlto Vincės romane fiksuojamas stokos ir pertekliaus susidūrimas išryškina kitą galios santykį: amerikietė yra savotiška „postkolonijinė stebėtoja“, kuri nesąmoningai įtvirtina hierarchiją tarp tų, kurie turi, ir tų, kurie gyvena nuolatinio trūkumo sąlygomis. Ji pademonstruoja savo pranašumą atsiveždama produkto, kuris yra deficitinis ir todėl itin geidžiamas sovietinėje santvarkoje.

Išvados

Literatūrinė maisto vaizdinija analizuotuose romanuose ir egodokumentiniame tekste leidžia atkurti sovietmečio kasdienybės atmosferą, kurioje valgymas įgavdavo politinę potekstę. „Valgoma“ ir „nevalgoma“ čia veikia kaip ideologiškai sąlygoti pasirinkimai, todėl galima kalbėti apie sąmoningai formuojamą gastropolitiką. Lyginamoji žiūra atveria galimybę tiksliau charakterizuoti Baltijos šalių autorių tekstuose plėtojamą maisto semantiką, išryškinti tai, kaip maistas literatūroje sumetaforinamas ir paverčiamas represijos ir rezistencijos veikos mediumu. Vis dėlto pastebėta, kad literatūrinės maisto reikšmės remiasi realiais jausliniais ir kultūriniais patyrimais (karčios piengrybių sultys, degtinė „karčioji“ ir pan.), kurie literatūroje konceptualizuojami ir paverčiami ideologinės patirties artikuliacijos priemonėmis.

Būtent per konkrečių valgomųjų objektų reprezentacijas atsiskleidė, kokiais būdais ideologija veikė sovietmečio žmogaus kūną ir tapatybę. Per mėsos vaizdinį Rukšānė artikuliuoja agresyvią, brutaliai įsiveržiančią galią, kartus pienas

Ikstenos romane žymi traumuotą, užnuodytą paveldą, o grybai įkūnija riziką sovietmečiu ir sisteminių pasitikėjimo žlugimą. Visi šie trys produktai skirtingais būdais atskleidžia, kaip sovietinė ideologija „maitino“ visuomenę – fiziškai ir psichologiškai gniuždydama, „užnuodydama“ tai, kas turėtų pasotinti. Maisto metaforos padeda suvokti režimą, kuris valdė ne tik per ideologines formules, bet ir per pačią patyrimo substanciją įsiskverbdamas į kūną ir paveikdamas kasdienybės mikropraktikas.

Pasirinkti kūriniai taip pat išryškina, kaip maistas gali dalyvauti imagologiniame nacionalumo naikinimo arba (at)kūrimo procese. Moterys romanuose siejamos su pienu, tradicijos perdavimu, jos simbolizuoja matricentrinę (lietuvių, latvių) kultūrą ir savarankiškų valstybių egzistavimą. Sovietinis režimas, savo ruožtu, įkūnija patricentrinę imperinę galią, kuri atima iš moters (ir valstybės) galios autonomiją ir gali būti siejama su mėsa. Kulinariniu požiūriu degtinė reprezentuoja agresyvų okupantų režimą, o laisvės ir disidentizmo simboliu tampa raudonas vynas. Svarbus per visų romanų tekstus einantis rusiškumo, kaip ideologinio imperatyvo, vaidmuo. Jis vis labiau slopsta artėjant Baltijos šalių nepriklausomybės momentui ir pasiekia kulminaciją Vincės knygoje kanibalistiniu įvaizdžiu – nuo kūno atskirta ir paserviruota Lenino galva, kuri simbolizuoja nukirsdintą sovietinę imperiją. Akivaizdu, kad šis kanibalizmo pavidalas labiau imagologinio, o ne gastrominio pobūdžio, nes svarbesnis yra patiekimas, o ragavimo ir skonio patirtys atsiduria antrame plane. Lenino galva čia veikia kaip simbolinis pergalės trofėjus, todėl galima teigti, kad šiame Vincės įvaizdyje dominuoja triumfo, euforijos ir gėrio pergalės prieš blogį akcentai.

Atskirų maisto produktų semantinė analizė parodė, kad jų reikšmės nėra stabilios ar vienaplanės: mėsa, pienas ar alkoholis ne visada veikia kaip pastovūs simboliai, jie gali būti ideologiškai perprogramuojami. Maistas gali atskleisti ir kolonijinio santykio internalizaciją, kai svetima ideologija tampa „savu kūnu“, – tai ypač ryšku analizuotuose latvių autorių romanuose. Be to, tyrimas atveria perspektyvą pasvarstyti, kad (ir kokiū būdu) sovietmečio maisto ir skonio patirtys šiuolaikinėje kultūrinėje vaizduotėje gali funkcionuoti kaip latentinis ideologinis paveldas.

LITERATŪRA

- Adams Carol J. 1990. *The Sexual Politics of Meat: A Feminist-Vegetarian Critical Theory*, New York: Continuum.
- Bušmane Brigita 2007. *Piena vārdi*, Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- Counihan Carole M. 1998. „Food and Gender: Identity and Power“, in: Counihan, Carole M., & Kaplan, Steven L. (Eds.). *Food and Gender: Identity and Power*, Amsterdam: Harwood Academic Publishers, 1–10.
- Ikstena Nora 2018. *Motinos pienas*, vertė Laura Laurušaitė, Vilnius: Tyto alba.
- Kalniņa Ieva 2022. „Food as a Metaphor: A Long Poem about Milk by Imats Ziedonis“, *Acta litteraria comparativa 9: Mapping Taste: Literature, gastronomy, identity*, sud. Laura Laurušaitė, 100–114.
- Kalniņa Ieva 2023. „Ievads. Kāpēc pētīt ēdiena reprezentācijas kultūrā?“, *Ēdiena reprezentācijas kultūrā*, Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 7–12.
- Kursīte Janīna 2012. *Virtuves vārdene*, Rīga: Rundas.
- Laurušaitė Laura 2022. „Starvation and Literature: Reading Contemporary Lithuanian and Latvian Novels“, *Acta litteraria comparativa 9: Mapping Taste: Literature, gastronomy, identity*, sud. Laura Laurušaitė, 130–147.
- Laužikas Rimvydas 2014. *Istorinė Lietuvos virtuvė: maistas ir gėrimai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius: Briedis.
- Laužikas Rimvydas 2017. „Tradicija ar (ir) kūrybos laisvė: patiekalų receptų „genealogija“ Lietuvoje“, *Tautosakos darbai*, 53, 113–132, prieiga internete: <https://www.lituanistika.lt/content/66313> [žiūr. 2025 12 02]. <https://doi.org/10.51554/TD.2017.28553>.
- Laužikas Rimvydas 2020. „Vilniaus kolegijos jėzuitų bendruomenės gastronominės kultūros reikšmės“, *Senoji Lietuvos literatūra*, 49 (110), 109–145, prieiga internete: https://www.liti.lt/failai/SLL49_internetui-1-109-145.pdf [žiūr. 2025 12 02].
- Laužikas Rimvydas 2021. „Cepelinai ar zrazai? Gastronominio tapatumo grupės Lietuvoje 2020-aisiais“, *Būdas*, 5 (200), 24–34, prieiga internete: <https://www.lituanistika.lt/content/97703> [žiūr. 2025 12 02].
- Laužikas Rimvydas 2022. „À la Lituanienne: In Search of a Lithuanian Gastronomic Identity“, *Acta litteraria comparativa 9: Mapping Taste: Literature, gastronomy, identity*, sud. Laura Laurušaitė, 13–38.
- Laužikas Rimvydas 2023. „Lietuvių tautinio tapatumo konstravimas socialiniuose tinkluose: gastronominės kultūros kontekstai“, *Tiltai*, 91 (2), 122–139, prieiga internete: DOI: <https://dx.doi.org/10.15181/tbb.v91i2.2557> [žiūr. 2025 12 02].
- Laužikas Rimvydas 2025. *Iš senojo sodo. Istoriniai receptai iš obuolių nuo užkandžių iki desertų*, Trakai: Trakų istorinio nacionalinio parko direkcija.
- Laužikas Rimvydas, Astrauskas Antanas 2018. *How the Future King of England Ate Peacock in Vilnius: The Shared Cultural, Political and Culinary History of Britain and Lithuania*, Vilnius: Lietuvos kultūros institutas.
- Laužikas Rimvydas, Laužikienė Anželika 2018. „Kad iš valgyimo būtų visi kantanti...“, in: *Lietuvos gospadinė, arba pamokinimai kaip prigulinių suvartoti dievo dovanas*, Vilnius: Vaga.
- Laužikas Rimvydas, Laužikienė Anželika 2024. *Kuchmistras. Janas Szyttleris ir vilnietiška XIX a. virtuvė*, Vilnius: Aukso žuvis.

- Rukšāne Dace 2020. *Krieva āda*, Rīga: Dienas grāmata.
- Simsone Bārbala 2020. „Tu man zem ādas. Daces Rukšānes romāna *Krieva āda* recenzija“, *Diena*, 2020 01 24, pieiņa internete: https://www.diena.lv/raksts/kd/recenzijas/tu-man-zem-adas.-daces-ruksanes-romana-_krieva-ada_-recenzija-14234380 [žiūr. 2025 11 18].
- Spiering Menno 2006. „Food, Phagophobia and English National Identity“, in: *European Studies 22: Food, Drink and Identity in Europe*, ed. by Thomas M. Wilson Amsterdam, New York, 31–48.
- Stāde Madara 2023. „Latviešu gastronomiskā identitāte romānu sērijā ‘Mēs. Latvija, XX gadsimts’“, in: *Ēdiena reprezentācijas kultūrā*, sast. Ieva Kalniņa, Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 266–279.
- Stano Simona 2014. *Eating the Other. A Semiotic Approach to the Translation of the Culinary Code*: Doctoral dissertation, pieiņa internete: <https://susi.usi.ch/usi/documents/318512> [žiūr. 2025 11 12].
- Vincė Laima 2008. *Lenino galva ant padėklo / Amerikietės studentės dienoraštis, rašytas paskutiniaiis Sovietų Sąjungos gyveavimo metais / 1988 rugsėjis – 1989 rugpjūtis*, vertė Eugenijus Ališanka, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.